

TÜRKİSTAN'DA YESEVİ, ANADOLU'DA HUBYAR: SIRAÇ TÜRKMENLERİNDE HOCA AHMET YESEVİ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Yasawi in Turkestan, Hubyar in Anatolia: Beliefs Concerning Khoja Ahmad
Yasawi among the Sıraç Turkmens

Ali SELÇUK*

ÖZ

Sıraç Türkmen Alevileri arasında Hubyar, genellikle Hoca Ahmet Yesevi'nin kendisi olarak kabul edilmekte veya onun soy zincirine dâhil olduğuna ya da onun halifesi olduğuna inanılmaktadır. Söz konusu bu inanış, mitsel anlatılarda yer alan, Hubyar adının Hoca Ahmet Yesevi'ye Hacı Bektaş Veli tarafından verilmiş Bâtını bir isim olduğu yönündeki inanışla da pekiştirilmektedir. Sözlü gelenekten elde ettiğimiz mitsel anlatılar hem Hubyar'ın hem Hoca Ahmet Yesevi'nin tabiatüstü nitelikler taşıyan kerametlerle özdeşleştirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, onların aynı kişi olduğuna dair inanca da dayanak sağlamaktadır. Bu çalışma, Anadolu Aleviliği içinde önemli bir yere sahip olan Sıraç Türkmen Alevi topluluğunda Hoca Ahmet Yesevi ile ilgili inanışları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırmamızın sorunsalını Hubyar ile Hoca Ahmet Yesevi arasında mitsel, tarihi ve itikadî ünsiyetin Sıraç Türkmen Alevi topluluğunun sosyokültürel ve dini kimliğini nasıl biçimlendirdiği oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmamızda, yazılı ve sözlü gelenekten elde ettiğimiz veriler disiplinler arası bakış açısıyla yorumlanmıştır. Yöntem olarak etnografik saha araştırmasının uygulandığı çalışmada, Tokat, Sivas, Amasya ve Yozgat illerinde yoğun olarak yaşayan Sıraç Türkmen Alevi topluluğu üyeleriyle yapılan derinlemesine mülakatlar ve katılımcı gözlemler yoluyla veri toplanmıştır. 2010 yılında başlanan araştırma, 2024 Ağustos ayında Sıraç Türkmen Alevi köylerinde tekrar alan araştırmasına çıkılarak güncellenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sıraç Alevileri, Hubyar, Anşa Bacılılar, Hoca Ahmet Yesevi, Hubyar Ocağı.

ABSTRACT

Among the Sıraç Turkmen Alevi, Hubyar is commonly regarded either as Khoja Ahmad Yasawi himself or as a descendant or spiritual successor within his lineage. This belief is further reinforced by mythical narratives asserting that the name "Hubyar" was bestowed upon Ahmad Yasawi by Hacı Bektaş Veli as an esoteric name. Mythi-

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Kayseri/Türkiye. E-posta: aliselcuk@erciyes.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5326-8113.

cal accounts derived from the oral tradition reveal that both Hubyar and Khoja Ahmad Yasawi are associated with supernatural attributes and karamats. These parallels have served as a basis for the belief that the two figures are, in fact, the same person. This study aims to explore the beliefs concerning Khoja Ahmad Yasawi within the Sıraç Turkmen Alevi community, which holds a significant place within Anatolian Alevism. The central research question of the study concerns how the mythical, historical, and doctrinal affinity between Hubyar and Khoja Ahmad Yasawi has shaped the sociocultural and religious identity of the Sıraç Turkmen Alevi community. Within this framework, data collected from written and oral traditions have been analyzed from an interdisciplinary perspective. The study employs ethnographic field research as its methodological foundation. Data were gathered through in-depth interviews and participant observation among members of the Sıraç Turkmen Alevi community, primarily residing in the provinces of Tokat, Sivas, Amasya, and Yozgat. The research, which began in 2010, was updated with a new round of fieldwork conducted in Sıraç Turkmen Alevi villages in August 2024.

Keywords: Sıraç Alevis, Hubyar, Anşa Bacılılar, Khoja Ahmad Yasawi, Hubyar Ocak.

Giriş

Hoca Ahmet Yesevi, Türkistan Türklerinin sosyokültürel yaşamlarında önemli bir yere sahip olan düşünürdür. “Pir-i Türkistan” adıyla da anılan Hoca Ahmet Yesevi, ilk Türk mutasavvıflarından olup, aynı zamanda ilk Türk tarikatı olarak kabul edilen Yeseviliğin kurucusudur. Hoca Ahmet Yesevi’nin yaşamı, tarihi kişiliği ve düşünce dünyasını menkıbevi bilgilerin yanı sıra hikmet adı verilen şiirlerinden öğrenmek mümkündür (Eraslan, 1989: 159–160). Hoca Ahmet Yesevi, Kazakistan’ın Çimkent kenti yakınlarında bulunan İsbîcâb veya Akşehir adıyla da bilinen Maverâünnehir bölgesinin en eski yerleşim birimlerinden olan Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Diğer taraftan Hoca Ahmet Yesevi’nin Yesi şehrinde doğduğunu ileri süren kaynaklar da mevcuttur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Hoca Ahmet Yesevi’nin Yusuf Hemadani’ye intisabı, aynı zamanda Hemadani’nin halifeleri arasında yer alması göz önünde bulundurularak 11. asrın ikinci yarısında doğduğu söylenebilir. Hoca Ahmet Yesevi’nin babası, Sayram kasabasının ünlü simalarından Şeyh İbrahim, annesi Şeyh İbrahim’in halifelerinden Musa Şeyh’in kızı Ayşe Hatun’dur. Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Hoca Ahmet Yesevi, ablası Gevher Şehnaz ile beraber Yesi’ye taşınmıştır (Köprülü, 1976: 61–62; Köprülü, 1993: 210; Eraslan 1989: 159–160; Tosun, 2015: 21–22; Bice, 2016: 54).

Eğitim hayatına Yesi şehrinde başlayan Hoca Ahmet Yesevi, menkıbelere göre küçüklüğünden itibaren Arslan Baba’dan feyz almaya başlamış,

hatta Hızır'ın rehberliğine nail olmuştur. Diğer taraftan Arslan Baba'nın, Hz. Muhammed'in manevi bir emanetini Yesi şehrine gelerek Hoca Ahmet Yesevi'ye teslim edip onun eğitimiyle ilgilendiği rivayet edilse de Arslan Baba'nın Hoca Ahmet Yesevi küçükken öldüğü rivayet edildiğinden bu anlatının tarihi gerçekliği tartışmalıdır (Eraslan, 1989: 160; Eraslan, 1995: 806-807; Bice, 2016: 62, 77, 91, 121-122). Hoca Ahmet Yesevi, Arslan Baba'nın ölümünden sonra dönemin önemli kültür merkezlerinden Buhara şehrine gitmiştir. Buhara'da Şeyh Yusuf Hemadani'ye intisap ederek onun manevi eğitimine dahil olmuştur. Öyle ki Buhara, o dönemde Maverünnahr bölgesinin en büyük İslam bilim merkezi konumundaydı. Dolayısıyla Buhara medreselerine Orta Asya'nın pek çok yerinden öğrenciler gelmekteydi. Hoca Ahmet Yesevi medrese tahsili sürecinde Hanefi mezhebine bağlı yoğun bir eğitim almıştır. Aynı zamanda dinî bilimlerin yanı sıra tasavvufu da derinlemesine öğrendiği belirtilmektedir. Yusuf Hemadani'nin ölümünden sonra Abdullah Berk ve Hasan Endeki postnişin olmuş, ikisinin de ölümünden sonra Hoca Ahmet Yesevi bir süre Buhara'da postnişinliği yürütmüştür. Ancak daha sonra irşat makamını Şeyh Abdülhalik Gücduvani'ye bırakarak Yesi şehrine dönmüştür (Köprülü, 1976: 64-65, 72; Köprülü, 1993: 210; Eraslan, 1989: 160). Menkıbe-ye göre altmış üç yaşında (Hz. Muhammed'in yaşadığı süreden daha fazla yaşamayı zül olarak gördüğü için olmalı), Hz. Muhammed'e saygısından dolayı yer altında hazırlattığı çilehaneye girmiş, ölümüne kadar çilehaneden çıkmamıştır. Hoca Ahmet Yesevi'nin ölüm tarihinin H. 562 (M. 1166-67) olduğu kabul edilmektedir (Köprülü, 1976: 72-75; Tosun, 2015: 22).

Hoca Ahmet Yesevi, Müslümanlığı Türkler arasında yaymak için tasavvufi bir metot geliştirmiştir. Bu bağlamda Hoca Ahmet Yesevi konargöçer Türklerin anlayabileceği sade bir dil ve halk edebiyatı nazım şekilleriyle, özellikle hece vezninde manzumeler yani hikmetler söylemiştir. Söz konusu bu hikmetler dervişleri aracılığıyla en uzak Türk topluluklarına kadar ulaşmış ve konargöçer Türklerin Müslümanlaşmasında etkili olmuştur. Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetleri *Divan-ı Hikmet* adıyla derlenmiştir (Köprülü, 1993: 213-214; Eraslan, 1989: 161; Bice, 2010: 7-121). Hoca Ahmet Yesevi'nin hayatı boyunca en büyük amacı İslamiyet'i Türklerle sevdirmek olmuştur. Birçok araştırmacı Yeseviliğin Türkler arasında hızla yayılmasının ve birçok tarikat üzerinde etkili olmasının temel sebebini, onun şariat ile tarikatı mezcetmesine bağlamaktadır (Bice, 2016: 276-277; Eraslan, 1995: 808-812). Diğer taraftan özellikle Yesevilik ve Hoca Ahmet Yesevi üzerine araştırma yapan araştırmacılar Hoca Ahmet Yesevi'nin düşünce sisteminin klasik Sün-

ni veya Batini sufi olup olmadığı konusunda hemfikir değildir.¹ Öncelikle Seyhun, Taşkent, Doğu Türkistan'a yerleşip oradan Maveräünnehr ve Harezmi'deki Türkler arasında yayılmış olan Yeseviliğin (Köprülü, 1993: 213) Anadolu'ya girişi 13. yüzyılın başlarında Harezmsahlarla Karahıtaylar arasındaki mücadelelerden sonra meydana gelen göçlerin sonucudur. Söz konusu bu mücadeleler birçok Türk boyu ile birlikte Yesevi babalarını da Maveräünnehr'den ayrılmak zorunda bırakmıştır. Fakat asıl Moğol istilasından sonradır ki Cengiz orduları önünden kaçan Yesevi babaları Anadolu'ya sığınmışlardır. Maveräünnehr, Harezmi, Horasan ve Azerbaycan'dan gelen bu babalar ve dervişler beraberlerinde tarikatlarının inanç motiflerini de getirerek Anadolu'da yaymaya başladılar. Yesevi dervişlerinin Anadolu'ya taşındıkları sözlü gelenek ürünü bu motifler, Anadolu'da evliya menakıbnamelerinde kendini göstermiştir (Ocak, 2011: 71; Melikoff, 1992: 64).

Hoca Ahmet Yesevi'den sonra özellikle 14. yüzyılın sonundan itibaren Yesevilik, Orta Asya Türklerinde Nakşibendiliğe dönüşmüştür (Ocak, 1993: 302; Melikoff, 1992: 66). Yesevilik, Türkistan kültür coğrafyasında her ne kadar Nakşibendiliğe dönüşse de Hoca Ahmet Yesevi hakkındaki inanış ve menkıbeler, onun özellikle Kazak Türkleri arasında mitleşerek kutsal, karizmatik bir kimliğe bürünmesine vesile olmuştur. Böylelikle Privratsky'nin belirttiği gibi Kazak Türklerinin düşünce yapısında kahraman ata kimliğine dönüşen Hoca Ahmet Yesevi, SSCB dönemindeki bütün baskılara rağmen Kazak Türklerinin milli kimliklerini korumada etkin rol oynamış, aynı zamanda Kazak Türklerinin kolektif hafıza mimarı olarak karşımıza çıkmıştır (Privratsky, 2001: 114-151, 168-188).² Diğer taraftan Hoca Ahmet Yesevi'nin Anadolu'da Türk halk Müslümanlığının oluşmasında, bunun yanı sıra Alevi Bektaşî düşünce sisteminin şekillenmesinde etkin rol oynadığı, ancak daha sonra Bektaşîlik bünyesinde eridiği bilinmektedir (Ocak, 1993: 302; Melikoff, 1992: 66). Bu bağlamda Hoca Ahmed Yesevi'nin kutsal karizmatik kişiliğinin en etkili olduğu toplulukların başında Sıraçlar gelmektedir.

¹ Ahmed Yesevi ve Yeseviliğin klasik İslam veya Batini Sufi anlayış olup olmadığıyla ilgili tartışmalar için bk. (Ocak, 1992: 75-80; Yolcu, 2017: 94-96).

² Her ne kadar Hoca Ahmed Yesevi, Müslüman Türk coğrafyasının büyük bir kısmında saygı ve itibar gören bir evliya olarak kabul edilse de bu genel kabulün dışında kalan bazı örnekler de rastlanmaktadır. 13. yüzyılda Semerkand ve Mangışlak havalisinden Çin-Tibet sınırında yer alan bölgeye göç eden ve bugün resmi olarak Çin Salırları olarak adlandırılan Müslüman Oğuzların en doğudaki temsilcilerinin kökenlerine dair birçok anlatıda, yurtlarını terk etmelerinin nedeni olarak, dini ve siyasi konularda sürekli anlaşmazlık yaşadıkları Hoca Ahmed Yesevi'nin adı ön plana çıkmaktadır (Karaduman, 2023: 84-90; Karuts, 2016: 11-12; Togan, 1981: 320; Akgül, 1999: 60; Köprülü, 2006: 15; Durdüvey, 1997: 349).

Bu çalışmanın konusu, Sıraç Türkmen Alevilerinin mensup olduğu Hubyar Ocağı/Hubyarlılar ve Anşa Bacılı Ocağı/Anşa Bacılılar topluluğunda Hoca Ahmet Yesevi ile ilgili inanışların ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmanın sorunsalını Hubyar ile Hoca Ahmet Yesevi arasında mitsel, tarihi ve itikadî ünsiyetin Sıraç Türkmen Alevi topluluğunun sosyokültürel ve dini kimliğini nasıl biçimlendirdiği sorusu oluşturmaktadır. Sıraç Türkmenleri arasında alan araştırmasına 2010 yılında Hubyar köyünde başlanmıştır. Başlangıçta bir köy monografisi yapılması planlanmaktaydı, ancak Hubyar köyü sakinleri ve Hubyar tekkesini ziyarete gelen bir Anşa Bacılıyla yapılan mülakatta kullandığı “Dedece/Babacı” kavramları, ilerleyen zamanda Zile, Çekerek, Almus, Hafik, Yıldızeli, Göynücek, Turhal’ın Sıraç köylerinde etnografik araştırma yapılmasına vesile oldu. Bu araştırma, 2010 yılında başlayıp hala devam eden, Tokat, Sivas, Amasya ve Yozgat’ın Sıraç köylerinde katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme tekniğiyle gerçekleştirilen etnografik saha araştırmasının bir parçası ve devamı niteliğindedir. Ancak Sıraç Türkmenlerindeki Hoca Ahmet Yesevi ile ilgili inanışları araştırmak amacıyla 2024 Ağustos ayında Sıraç köylerinde tekrar alan araştırması yapılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, yukarıda bahsedilen her iki etnografik saha araştırmasından elde edilen verilere dayanmaktadır.

Sıraçlar

Sıraçlar, günümüzde Tokat başta olmak üzere Yozgat, Sivas, Çorum ve Amasya’nın köylerinde yaşayan Beydili Türkmenlerine mensup Alevi bir topluluktur. Günümüzde Sıraç/Beydili Türkmenleri iki ocak ve buna bağlı olarak iki topluluğu kapsayan bir şemsiye kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sıraçlar sıraç kelimesinin birkaç anlamı ihtiva ettiğini belirtmektedirler: a. Kuran-ı Kerim’in Azhab, Furkan, Nuh ve Nebe surelerinde geçen “siracen” tabirine istinaden ışık veren, nur saçan, çevresini aydınlatan anlamlarına geldiğini ifade etmektedirler. Veya Hz. Muhammed’i Mekke’den Medine’ye davet eden kişi Sirac-ı Ensar’dır. Şimdiki Sıraçlar onun torunları olup bu ad da oradan gelmektedir (Çelebi, 2024: 29; Cebecik, 1990: 46). b. Sıraç, sırrını açan, gizlemeyen, aşikâr kılan, kapalı sırrı olmayan, Hak-Muhammed-Ali yolunda, gönül gözü açık olan, gönül gözü ile Hakk’ı gören anlamındadır. c. Sıraç, sırrını herkese açmayan, gizlemesini bilen, yolun sırrını Yezit’e söylemeyen, sırrını kendinde saklayan anlamındadır. Sıraç Türkmen topluluğu mensubu araştırmacıların genel kanaati Hubyar ve Veli Baba sürecini güden, sırdaş, ikrar verip bu yola talip olmuş, inancından ödün vermeyen, her türlü asimilasyona direnen, aydınlık yüzlü topluluktur (Çelebi, 2024: 30). d. Sıraç kelimesi dünyanın yaratılışındaki ve kâinattaki sırları bul, aç demektir.

Bir rivayete göre ise Sıraç, ezanın gizli okunduğu dönemlerde Hz. Muhammed Bilal-i Habeşi'ye ezan okumasını söylemiş veya "Bilal artık sırrı aç" yani "ezanı aşikâr oku" demiştir ki, bunun için Sıraç, daima sırları aşikâr edip ya-yan anlamındadır. Bir menkıbeye göre Sıraç adını Hacı Bektaş Veli vermiştir. Menkıbeye göre Hacı Bektaş Veli Sulucakarahöyük'te otururken Ahmet Yesevi, Sivas'ın Hafik kasabasında dergâh kurmuştur. Bu durumdan haberdar olan Hacı Bektaş Veli, dervişlerinden birine bir miktar altın vererek Ahmet Yesevi'nin açtığı dergâha göndermiştir. Ahmet Yesevi'ye Hacı Bektaş Veli'nin selamını söyleyip altınları takdim eden dervişe Ahmed Yesevi, fakir bir dergâh olduklarını ifade ederek sadece bir kütük verip Hacı Bektaş Veli'ye selam yollamıştır. Derviş bu kütüğü Hacı Bektaş Veli'ye verdiği kütük hemen nur saçan parlak bir nesne haline gelmiştir. İşte Sıraç adı bu olaydan kalmıştır (Cebecik, 1990: 46).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Sıraç kelimesinin ortaya çıktığı dönem belli olmadığı gibi Sıraçlar, kelimenin anlamı üzerinde de hemfikir değillerdir. Anadolu'da yaşayan Oğuz Türklerinin Beydili boyuna mensup Alevi topluluğu olarak karşımıza çıkan Sıraçlarla ilgili yaptığımız alan araştırmalarından elde ettiğimiz verilerden, Sıraçlar arasında "sıraç" kelimesinin "sırrı açmak, sırrı saklamak" ve "ışık" anlamlarında da kullanıldığını öğrenmekteyiz. Aynı zamanda 19. yüzyılın sonunda Sıraçların bir alt grubunu oluşturan Anşa Bacıların lideri Anşa Bacı, oğulları ve damadının Osmanlı Devleti tarafından sorgulama, tahkikat ve Şam'a sürgünleriyle ilgili Osmanlı Arşiv belgelerinde zikredilen "sarrâc, serrâc, keçeli" tabirleriyle kastedilen topluluğun Sıraçlar olduğu anlaşılmaktadır (Selçuk, 2017: 43-48). Diğer taraftan araştırma sahamızda Sıraç kavramının Sünnilerin yanı sıra Sıraç olmayan Alevi gruplar tarafından da ötekileştirici bir tavırla "dağlı, kaba, görgüsüz" anlamında kullanıldığını tespit ettik.

Sıraçlar, 19. yüzyılın ortalarına kadar Hubyar Ocağı'na bağlı tek bütün bir talip topluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hubyar taliplerinin ilk yurtları, ağırlık Tokat ve Sivas'ta olmak üzere, Amasya, Yozgat, Merzifon il sınırları içinde bulunan yerleşim birimleridir. Bunun dışında Çorum, Erzurum, Kars, Manisa (Akhisar), İzmit, Samsun'da (Havza, Çarşamba, Bafra) da vardılar. Bugün ise en çok İstanbul olmak üzere yurt içine ve yurt dışına dağılmış durumdadırlar. Hubyar Ocağı, yörede ve Anadolu'da bulunan Alevi ocakları içerisinde en yaygın ve büyük ocaklardan biridir. Adını kurucusu, piri Hubyar Sultan'dan alan bir Alevi ocağıdır. Hubyar Sultan (menkıbevi Hubyar hakkında tarihi verilerden yoksunuz) 16. yüzyılda yaşamış bir Alevi velisidir. Hubyar, bugün Tokat-Almus ilçesine bağlı ve kendi adıyla anılan Hubyar

köyünün bulunduğu ve yörenin en yüksek dağı olan Tekeli Dağı'nın yamacına bir tekke kurmuş, vefat ettiğinde de tekkesinin bahçesine defnedilmiştir. Tekke etrafında oluşan ve sonraki yüzyıllarda Hubyar adını alan köy Tokat ve Sivas merkezlerine 110 km'dir (KK-1). Köy ile ilgili ilk bilgiye 1554 yılı tahrir defterlerinden ulaşabiliyoruz. Kayıтта, "Zemin-i Gürgençukuru"nda Hubyar tarafından bir zaviye kurulduğu, arazinin kendisine vakfedildiği, kendisi dışında kardeş çocuklarının da burada oturdukları, köyün henüz oluşmadığı, Değeryer köyünün bir mezrası olduğu" yer almaktadır (Karaman, 2003: 272-273; Temel, 2011). Hubyar Tekkesi ve Türbesi, bugün yörenin en yoğun ziyaret edilen Alevi inanç merkezlerinden biridir. Hubyar Ocağı'nın şu anki post-nişini Mustafa Temel Dede'dir.

19. yüzyılın ilk yarısında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından Bektaşilere yönelik sert bir tutum sergilenmiş, Bektaşî liderlerinin bir kısmı öldürülmüş, tekkelerin bir kısmı yıkılmış, bir kısmı ise cami, medrese, kervansaray ya da hastane olarak kullanılmak üzere ulemaya devredilmiştir. Bektaşî kuruluşlarının başına bu kuruluşları denetlemek ve kontrol etmek, Sünnileştirme sürecine ivme katmak üzere Nakşibendi şeyhleri atanmıştır. Böylece Bektaşîlerin Osmanlı toplumundaki askerî yapılanma içindeki pek çok rol ve hizmetleri Mevlevilere, sosyal hayattaki rol ve hizmetleri ise Nakşibendilere devredilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Alevilik bağlamındaki resmî ve meşru muhatabı olan Bektaşîler şahsında Alevilere yönelik politik bütünlük bağlamlı sözü edilen tutumu sonraki süreçte de devam etmiştir. Söz konusu bu sürecin ürünü olarak yani Osmanlı Devleti'nin Yeniçeri Ocağı'nı kapatması, Bektaşî organizasyonunun faaliyetlerine son vermesi, aynı zamanda tekke ve dergâhlara Nakşibendi şeyhlerinin atanmasının bir sonucu olarak Sıraç Alevi topluluğu içinde bölünme meydana gelmiş, "Anşa Bacılılar" adıyla anılan bir topluluk oluşmuştur (Selçuk, 2017: 40-43). Tekke ve dergâhların kapatılması, dedelerin sürgün edilmesi sürecinde Hubyar dedeleri 1845 yılına kadar tekkeye (Hubyar köyüne) gelememiştir. Bu süreçte Hubyar Ocağı'na bağlı "Tekkeliler", "Babacılar" ve "Çayır Ağalılar" olmak üzere üç grup oluşmuştur. Hubyar dedelerine görülenlere Tekkeliler; Veli Baba/Anşa Bacı taliplerine Babacılar; Çayır Ağası sülalesine de Çayır Ağalılar adı verilmiştir. Söz konusu bu üç grup da Hubyar Ocağı'na bağlı "Sıraç Alevi Topluluğu" içinde yer almakta ve Hubyar dedeleri tarafından görülmekteydiler (Çelebi, 2024: 32). Böylelikle Sıraçlar hem Hubyarlıları hem Anşa Bacılıları hem de Çayır Ağalıları kapsayan bir şemsiye kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sıraç Alevi topluluğu bileşenlerinden Anşa Bacılıların 1840-1850'li yıllarda Sünnileştikleri gerekçesiyle Hubyar dedelerine

tabiiyetlerine son verdiklerini anlamaktayız. Yolu Sünnileştirdikleri gerekçe-
siyle Hubyar dedelerinin tabiiyetlerine son vererek yeni bir ocak kuran Veli
Baba, ocakzâde olmamasına rağmen ocaktaki bu otorite boşluğundan da
yararlanarak Sıraçları kendi etrafında toplamaya ve cem yürütmeye başla-
mıştır. Bir süre sonra Hubyar tekkesi de Veli Baba'yı kabul etmiş ve Veli Baba
Hubyar Ocağı'nda uzun süre cem yürütmüştür. Böylelikle Veli Baba Hubyar
talibini ocak etrafında toparlayıcı bir misyon üstlenmiştir. Veli Baba'nın söz
konusu misyonunun önemini Anşa Bacılılar "yolu kuran Hubyar, sürdüren
Veli Baba olmuştur" ifadesiyle belirtmektedirler. Veli Baba'nın 1864 yılında
Hakk'a yürümesiyle topluluğun ve yolun başına ev sahibi Anşa Bacı geçmiş-
tir. Sıraç Alevi topluluğunun önemli bir bileşeni olan Anşa Bacılılar'ın Sünni
köylerle olduğu gibi diğer Alevi köyleri ile olan etkileşimleri de son derece
sınırlıdır. Anşa Bacılılar olarak bilinen köylerden kız alıp vermekte, ancak
diğer Alevi gruplarla kız alıp vermemekte, evlilik kurmamaktadırlar. İnanç ve
kan akrabalığına dayalı, kapalı bir topluluk olarak karşımıza çıkan Anşa Ba-
cılılar, günümüzde yoğun olarak Tokat, Yozgat, Amasya, Sivas'ın köylerinde
yerleşik hayat sürmektedir.

Türkistan'dan Hubyar'a

Hubyar hakkında sözlü ve yazılı kaynaklarda farklı anlatılar mevcuttur.
Hubyar Sultan'ın asıl adının Ahmet olduğu, kimine göre onun Hoca Ahmet
Yesevi'nin soyundan geldiği, kimine göre Hoca Ahmet Yesevi'nin bizzat ken-
disi olduğu, kimine göre ise Hoca Ahmet Yesevi'nin onun hocası olduğu, aynı
zamanda onun Hacı Bektaş Veli'nin de çağdaşı olduğu ileri sürülmektedir.
16. yüzyılda yaşayan tarihi Hubyar hakkında ise Osmanlı arşivindeki belge-
lerden, tapu tahrir defterlerinden (Karaman, 2003: 272-273) günümüzde
Hubyar Ocağı ocakzâdelerinden Hıdır Temel'in özel arşiv belgelerinden da-
ha net bilgiler edinmekteyiz. Sözlü ve yazılı kaynaklarımıza göre tarihte iki
Hubyar vardır. Hubyar Ocağı'nın kurucusu tarihi şahsiyet olarak Hubyar 16.
yüzyılda yaşamış olmasına rağmen, Hubyar'la ilgili rivayet ve anlatımların
çoğu 13. yüzyıl ile ilgilidir. Hatta Hubyar talipleri, Hubyar'ın asıl adının Hoca
Ahmet olup, Hubyar adının ona Hacı Bektaş tarafından verilen "bâtın adı"
olduğu konusunda hemfikirdirler. Sözlü gelenekte Hubyar Sultan'ın Hoca
Ahmet Yesevi soyundan olduğunu ileri sürenlerin yanı sıra onun Hoca Ahmet
Yesevi'nin kendisi olduğu hakkında da anlatılar bulunmaktadır. Sıraçların
yanı sıra diğer Alevi topluluklar tarafından her iki Hubyar yani hem menkıbe-
vi hem tarihi Hubyar, tek kutsal karizmatik şahsiyet olarak Hubyar köyündeki
türbede birleştirilmiştir. Köyde türbesi bulunan Hubyar'ın 1582 yılında vefat
ettiği, kendisinden sonra oğlu Mustafa'ya verilen şeyhlik fermarıyla kesindir.

Doğum tarihini ise Sivas'ta meftun bulunan Ali Baba üzerinden saptayabilmekteyiz; Ali Baba 1574 tarihinde 100 yaşında vefat etmiştir (Savaş, 1992: 41-64; Temel, 2011). Ali Baba Hubyar'ın musahip kardeşidir. Alevi geleneğine göre ancak akranlar musahip olabileceğinden, Hubyar'ın doğum tarihi de 1474'e yakın bir tarih olmalıdır. 1485 ve 1520 tarihli tahrirlerden babasının adının "Yâr Ahmed" ve dedesinin adının da "Mustafa" olduğu öğrenilmektedir:

Tapu tahrir defterlerini izleyerek Hûbyâr Dervîş'in 1455 ile 1574 yılları arasındaki şeceresini ortaya çıkarma şansımız oldu. Hûbyâr'ın dedesinin babası Musa idi. 1455'te ismine rastladığımız Musa, Değeryer köyü nüfusuna kayıtlıydı. Musa'nın Mustafa isminde bir oğlu vardı. 1485 tarihli tahrirde Mustafa'nın oğlu Yâr Ahmet'ten bahsedilmekte. Yâr Ahmet'in oğlu Hubyar adı ilk kez yine Değeryer köyüne mensup olarak 1520 tarihli tahrirde geçer. 1554 tarihli tahrirde ise bu kez Hûbyâr'dan Hûbyâr Dervîş olarak bahsedilmekte. Bu tahrirde Hûbyâr'ın Gürgençukuru denilen mevkide baltasıyla 30 kilelik yer açıp zaviye kurduğu anlatılmakta. Hûbyâr, artık sıradan bir kişi olmayıp dervîştir. 1574 tarihli tahrirden Gürgençukuru'nda Hûbyâr'ın oğlu Mustafa ile Ali oğlu Cafer ve Cafer'in kardeşi Erdoğan'ın yaşadıklarını öğrenmekteyiz. 1574 tarihli tahririn aslı şöyledir: "Gürgençukuru Hubyar Dervîş'in elindedir. Bu zat-ı muhterem, baltası ile yer açıp, Allah rızası için bir tekke/zaviye inşa etmiş, 30 kilelik yerdir. Gerisi ise belirtilmiş olduğu gibi tekyelik üzere ve yasal belgelerle tescilli olup, adı geçen Hubyar Dervîş'in mülküdür. Dervîş Hubyar oğlu Mustafa, Ali oğlu Cafer ve Cafer'in kardeşi Erdoğan" (Karaman, 2003: 272-274).

Sıraç Alevilerinin bağlı bulundukları bir üst ocak yoktur; Hubyar dedeleri mürşid ocaklarını Üryan Hızır olarak bilirler ve Hubyar'ın Üryan Hızır'dan "el tuttuğunu" rivayet ederler. 8 Ekim 1859'da istinsah edilmiş olan Üryan Hızır Menakıbnâmesi'nde Hubyar ile ilgili kısa bir bölüm (Gülten, 2010: 93-94, 98-99) bulunmaktadır. Geçmişte dedelerin görgüleri bu ocak dedelerince gerçekleştirilmiş. Ancak bu bağlantı 1826'dan sonra kopmuştur. Hubyar Ocağı kurucusu Hubyar'ın Beydili Türkmen aşiretinden olduğu ve bu ocağın kurulmasında Beydili aşiretinin önemli rol oynadığı bilinmektedir (KK-1). Yukarıda bahsettiğimiz gibi Sıraç Türkmen topluluğu içerisinde üç grup oluşsa da, bu üç grubun da Hoca Ahmet Yesevi'ye bakışları, onun hakkındaki düşünceleri ve onunla ilgili inanışları aynıdır. Sıraç Türkmenlerinin Hoca Ahmet Yesevi ile ilgili inanışlarını şu şekilde tasnif edebiliriz: a. Hoca Ahmet Yesevi ile Hubyar'ın aynı kişi olduğu, başka bir deyişle Hoca Ahmet Yesevi'nin Hubyar donunda gelmesi; Hubyar'ın adının Ahmet (Yesevi) olduğu, bu durumu Hacı Bektaş Veli'nin Ahmet Yesevi'ye Hubyarımsın şeklinde hitap ederek tasdik

etmesi. b. Hubyar'ın Hoca Ahmet Yesevi'nin soy zincirine dâhil olduğu (Hubyar'ın Yesevi'nin torunu olduğu). c. Hubyar'ın Hoca Ahmet Yesevi'nin Halifesi olduğu. Ahmet Yesevi ile Hubyar Sultan hakkında anlatılan bir menkıbe şu şekildedir:

Ahmet küçük yaşta Ahmet Yesevi'nin dergâhında eğitilir ve onun halifeleri arasında yer alır. Bir gün Hak-Muhammed-Ali meydanında Ahmet Yesevi cem yürütürken öğrencisi Ahmet dara durur, sitemden geçer, aklanır, pür-ü pak olur. Bunun üzerine Ahmet Yesevi öğrencisi Ahmet'e bundan böyle senin adın "Hubyar" olsun der ve cemevi ocağında yanmakta olan çam köşeğini "tüğünük" deliğinden göğe doğru fırlatarak, bu köşeginin düş-tüğü Rum diyarındaki "Balhşih (Tekeli Dağı) yöresi senin yurdun, git orayı irşat et ve sultanlığını kur", der. Hubyar (Ahmet) da hazırlıklarını yaparak, hocasının hayır duasını alır, elini öperek Rum (Anadolu)'a doğru yola koyulur... Bugünkü İran-İrak-Suriye güzergâhıyla Fırat-Dicle havzasında konup geçerek Kemah-Sivas üzerinden mücadeleler sonucu yöreye gelir. Köşegi, Tozanlı'nın başında Tekeli yaylası altında eski ismi Balışih (Balhşih), şimdiki ismi Hubyar köyü denen yere düşer. Bu ulu ucu yanık çam köşegisi, Hubyar Sultan gelip niyaz ettikten sonra yeşerir, ağacı olur, dal budak salar. Ocağımızın temeli bu köyde yani Hubyar köyünde atılmış olur (Kenanoğlu ve Onarlı, 2003: 18).

Diğer taraftan Hubyar ile ilgili Sıraçlar arasında anlatılan bir menkıbe şöyledir:

Görgü cemi mühürlendi, görüm sorum yapıldı. Hak-Muhammed-Ali adalet meydanı kurdular. Hubyar Sultan Hünkâr Hâce Bektaş Veli'nin dârına durdu. "Özüm darda yüzüm yerde gönlüm er-Hak meydanında, elim pirde gönlüm mürüvvetde" dedi. Hacı Bektaş Veli Sultan Hubyar'ı gördü, sordu, yolunu yürüttü üç tarık; pençe-i ali aba çaldı. Ol anda, Hubyar'ın bedeninde çok fena darbe yemiş kılıç izleri gördü. Hubyar'ım sen Ali gibi yara almışsın, dedi, sarıldı... Hünkâr, Hubyar'ı çağırdı dara. Üç defa tarık çalınca açıldı yara. Bektaş Veli'de erince sırra mail canın vurduğu yara demediler mi, "lepbeyik lepbeyiksin" deyince Veli ismi cismi canım cananım Ali'yi gördü. Bu gizli hali ismine Hıbyar'sın demediler mi. Ol zaman oradaki halife erler yoldan taksim dilediler. Hünkâr Hâce Bektaş Veli 12 Ocağı belde belde herkese taksimat yaptı. Cem-i cemaat önünde yanan ulu ateşten vilayetiyle korları aldı. Mühit mühit attı. Herkes korların düştüğü memlekette gitmeye karar kıldı. Fakat dört kapının biri olan Tarikat-ı Nazenin yolu ortada duruyordu. Herkes o yola göz koydu. Fakat Hz. Hünkâr, kim sağ solukta ve ikrarında kadim durabilirse, yol ol erin hakkıdır, dedi. Cümle talebeler, erler sağ soluğa oturdular. Hubyar'dan başkası sağ solukta durmadı. Hubyar Sultan taksimde talip almadı. Yolu aldı. Hubyar'ın nurunu gören Hubyar'a talip oldu. Öbürleri taksimini nasibini alıp mekânlarına da-

ıldılar. Ol anda muhabbet esnasında avucunun içinde nübüvvet mühürlü bir yeşil tek el göründü. Hünkâr Hâce Bektaş-ı Velî, Hubyar'ım bu tek ol Hızır eşliğinde, dedi. Tozanlının başında Tekeli yaylası var. Senin yaylan orası olsun, köyün de bu kor parçası nereye düşerse ora olsun, dedi. Nutuf etti. Ordan bir kor aldı attı. Tekeli yaylasının altında eski ismi Balışih köyü, şimdiki ismi Hubyar köyü, denen yere düştü. Bir ulu ucu yanık çam ağacı oldu. Oranın ismini Hızır Sersem koydular. Hala o çam ağacının belirli durum noktası mevcuttur (Kenanoğlu ve Onarlı, 2003: 20-21).

Araştırma alanımızda yaptığımız mülakatlarda sık sık Hubyar Sultan ile Hoca Ahmed Yesevi arasında çok kuvvetli bir bağ kurulmasına şahit olduk. Hubyar dedeleri, Anşa Bacılı babalar ve iki grubun talipleri dahi Hubyar Sultan'ın Hoca Ahmed Yesevi'nin kendisi olduğuna (Yesevi'nin Hubyar donunda geldiğine) inanmaktadırlar. Tokat yöresinde görüştüğümüz Alevilerin çoğunluğu tarafından Hubyar Ocağı'nın aynı zamanda Ahmed Yesevi Ocağı olarak biliniyor olması, bu iki tarihi şahsiyet arasındaki bağın ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir. Hubyarlıların deyişlerinde de Hoca Ahmet Yesevi'nin de anıldığı birçok deyiş bulunmaktadır. Abdal Dede; Türk ozanları geleneğine uyarak dedesi Hubyar Sultan'ın yaşam öyküsünü destanlaştırmıştır. Aynı zamanda Abdal Dede'nin "Dediler" adlı deyişindeki Hoca Ahmet Yesevi ile ilgili kıtaları incelediğimizde Hubyar ile Hoca Ahmet Yesevi'nin aynı şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır: (Doksan bin Rum erleri ile Hubyar Sultan'ın beraber olduğuna dair söylemiş olduğu bir deyiştir. Toplam 33 kıtadır).

Cümle Kulun Fark Ederdi ya Resûl (Dediler)

Hoca Ahmet tercüman elma alınca
Şevk ile ol ceme Selman gelince
Bektaş-ı Velî'ye niyaz kılınca
Budur has bahçenin gülü dediler

Çok muhabbet etti mana aştilar
Erler orda nasibin bölüştüler
Cümle erler orda ikrarlaştılar
Hoca Ahmet sen neyi aldın dediler

Hoca Ahmet der bu yolun soluğu sağdır
Bu yola gidenin hep yüzü ağdır
Bu yolun ötesi bir azim şardır
Bu şardan verilir dolu dediler

Hak Muhammed Ali ismi anıldı
Erler orda hep soluktan yanıldı
Hoca Ahmed sağ soluğa bağladı
Soluk sayan yolu alır dediler

Sultan Hoca Ahmet beraber durdu
İki rekât namazın hesabın gördü
Erler orda gerçek uluyu bildi
Özünü görene beli dediler

Dediler Hoca Ahmet sen de gel uğra
Eyvallah dedi de bağlandı dara
Üç kere çalınca açıldı yara
Bu kan ne hikmetin hali dediler

Ol demde cümlesi dediler Ali
Hubyar'ımsın dedi sarıldı Veli
Yine sende imiş yaramın emi
Dertlilere derman olsun dediler.

Bu deyişin yukarıda aldığımız kıtalarını incelediğimizde, Hoca Ahmet Yesevi ile Hubyar'ın aynı kişi olarak algılandığı görülmektedir (Temel, 2011: 40-41, 48). Diğer taraftan Karakaya köyünde mülakat yaptığımız Hubyar Ocağı postnişini Hoca Ahmet Yesevi ile Hubyar arasındaki ünsiyeti şu sözlerle açıklamaktadır:

Ocak Horosan'da Ahmet Yesevi ile başlayan bir kurumdur. Horasan'da alperen dediğimiz, pir dediğimiz insanlar Anadolu'da ocak kurmuşlardır. Ocağın manası dergâhtır. Ocağımız Pir Ahmet Yesevi'den başlıyor. Hubyar köyümüzde yatan zat-ı evliya büyük Türk sofisi mütefekkir Hoca Ahmet Yesevi ahfadından esas ismi Ahmet olan, sonradan Hacı Bektaş-ı Veli Sultan tarafından Hubyar adı konan velidir. “Hub” Farsçada “tek” demek, “yar” tek yar anlamına gelir. Hacı Bektaş-ı Veli Sultan tarafından Ahmet'in adı Hubyar konmuştur. O soydan gelmekteyiz. İlk gelenler için Rum diyarı, Diyar-ı Rum'dur burası. İlk gelen Horasan pirlerindendir. Bu Rum diyarını, Diyar-ı Rum'u İslamlaştırmak ve Türkleştirmek için gelmişlerdir. Yesevilik değil de Alevi tarikatı da olsa İslam'ın içerisindeki en eski tarikatlardır. Şimdi bu tarikatlar belli, İslam'a uyan, İslam'ın geleneklerini, inançlarını sürdüren tarikatlardır (KK-2).

Sıraç Alevi topluluğu içerisinde yer alan Hubyarlıların yanı sıra Anşa Bacıların da Hubyar'ı Hoca Ahmet Yesevi ile özdeşleştirdikleri görülmektedir. Başka bir deyişle Anşa Bacılarına göre de Hubyar, Hoca Ahmet Yesevi'nin kendisidir: "...Hubyar'ın asıl adı Ahmet'tir, Hoca Ahmet Yesevi'dir. Anadolu'yu kurtarmak için Horasan'dan Hacı Bektaş ile birlikte gelmişlerdir" (KK-3, KK-4, KK-5).

Hubyar isim değil ki, Hubyar'ın adı Ahmet Yesevi'dir. Anlatılan bir rivayete göre Hubyar keramet ehli yetişmiş bir zat olarak o bölgeye yani Tekeli yaylasına yerleştiğinde, o yörenin Bektaşî halkı Hubyar'ı Bektaşî dergâhına şikâyet ediyor. Diyorlar ki buraya bir kişi geldi, Bektaşî taliplerini kendine talip ediyor. O zaman Bektaşî dergâhında postta oturan her kimse, bilemiyorum, Hoca Ahmet Yesevi'ye "dergâhımız adına irşadına devam etsin, bu da bizden bir hediyedir, azımızı çoğa tutsun" diyerek bir kese altın gönderiyor. Hoca Ahmet Yesevi hediyeyi alıyor, "biz fakiriz, karşılığında değerli bir hediye gönderemeyiz ama o da bizim şu çıramızı kabul etsin" diye bir çöp çıra veriyor. Aradaki elçi Bektaşî postnişinine çırayı verip postnişin çırayı eline aldığı anda çıra yanıyor ve "Hub yârimden nişan geldi, dokunmayın bana" diyor. Bu olaydan sonra Hoca Ahmet Yesevi'nin adı Hubyar olarak kalıyor (KK-6).

Alan araştırması sürecinde görüştüğümüz kaynak kişilerimizin geneli Hubyar'ın isim olmadığını, Hoca Ahmet Yesevi'nin lakabı olduğunu, eğer Hubyar isim olsaydı bu ismi kendilerinin çocuklarına ad olarak vereceklerini ve Sıraçlardaki Ahmet adlarının Ahmet Yesevi'ye istinaden verildiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Hubyar'ın Hoca Ahmet Yesevi ile aynı kişilik olduğu yönündeki inanış Sıraçların genelinde mevcuttur. Hatta Anşa Bacıların, Veli Baba-Anşa Bacı Ocağı'nın ayrı bir ocak olarak kurulmadığını, Veli Baba-Anşa Bacı'nın Sünnileşmeyle birlikte bozulan Hubyar Ocağı'na sahip çıkarak yolu düzelttiklerini yani yolu Hoca Ahmet Yesevi'ni kurduğu haline, orijinine döndürdüklerini belirtmektedirler:

... Anşa Bacıların Hubyar'ın yani Ahmet Yesevi yolunun aslı, değiştirip dönüştürmüyorlar, aynen Hoca Ahmet Yesevi zamanındaki gibi yolu devam ettiriyorlar. Yani Veli Baba'nın ayrı bir yolu yok ki, Hubyarlılar yolu bozdukları için Veli Baba yolu devralıp yolu özündeki gibi yani Hoca Ahmet Yesevi'nin başlattığı şekilde devam ettiriyor... Bize göre Veli Baba Hubyar'ın, Hubyar Hoca Ahmet Yesevi'nin donunda gelmiştir (KK-7). ...biz de Hubyarlıyız, Hubyar'ı ayrı görmüyoruz. Biz Veli Baba'yı, Hubyar'ın dünyaya başka bir bedenle gelişi olarak yorumlarız (KK-6).

Hubyar'ın ayetlerdeki (deyişlerdeki) mahlası Dedemoğlu ve Abdal Dedem'dir (KK-8). Sıraçların cemlerinde Hubyar'dan genellikle şu ayet (deyiş) söylenir:

Muhammed Ali'yi candan seversen
Varınca bir tel ver pirine turnam
Hasan Hüseyin'den imdat umarsan
Varınca bir tel ver pirine turnam

Zeynelabidin'in gonca gülleri
Bakır kılavuzdur sürer yolları
Gül yüzlü yârimin zülfü telleri
Varınca bir tel ver pirine turnam

Cafer-i Sadık'la Musa-i Kazım
İmam-ı Rıza'ya bağlıdır özüm
Bir de benim için eylen niyazım
Varınca bir tel ver pirine turnam

Muhammed Taki'dir Aliyyül Naki
Hasan Askeri'dir zülfümün bağı
Yerin göğün arşın... direği
Varınca bir tel ver pirine turnam

Dedemoğlu Hak'tan tutun demanı
Küfür deryasında buldum imanı
Seversen Mehdi'yi sahip zamanı
Varınca bir tel ver pirine turnam (KK-6, KK-7, KK-8).

Tarihi şahsiyet olarak 16.yüzyılda yaşamış olan Hubyar'ın şeceresi ise EK-1'de verilmiştir.

Hubyar'ın Kerametleri

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere anlatılan bir rivayete göre, Hubyar'ın keramet sahibi bir zat olarak Tekeli Yaylası'na yerleşmesiyle birlikte, bölgedeki Bektaşî topluluğu onun faaliyetlerinden rahatsızlık duymuş ve durumu Bektaşî dergâhına bildirmiştir. Anlatılanlara göre, Hubyar'ın talip topladığı belirtilmiş ve bu durum karşısında dergâh yönetiminden bir karar alınmıştır. Postta oturan kişi; dergâh adına Hoca Ahmet Yesevi'ye (Hubyar'a) yol göstermeye devam etmesi için bir kese altın göndermiştir; altın, "azımızı çoğa

tutsun” dileğiyle bir armağan niteliği taşımaktadır. Hoca Ahmet Yesevi ise, kendi fakirliğini gerekçe göstererek karşılık olarak değerli bir hediye göndermemiş, fakat bir çöp çıra sunarak niyetini göstermiştir. Aradaki elçi, çırayı postnişine teslim ettiğinde, çıra yanmış ve postnişin bu olayı Hubyar’dan bir işaret olarak yorumlamıştır. Söz konusu menkıbeye göre, bu olay sonrasında Hoca Ahmet Yesevi’nin adı Hubyar olarak anılmaya başlanmıştır (KK-6). Sıraçlar arasında tespit ettiğimiz bir menkıbede Hubyar’ın mitleştirildiğini anlamaktayız:

Bir gün Sultan Murat 99.000 kişilik ordu ile Hubyar’a varır. Sultan Murat Hubyar’ın kerametini duymuş olacak ki onu sınamak ister. “Haydi, bakalım derviş Hubyar, bu kadar askeri nasıl doyuracaksın, görelim”, der. Hubyar, üç gün boyunca bir kazanda 40 çeşit yemek çıkarır. Bütün askerler yemekten yediği hâlde kazandaki yemek tükenmez. Hubyar’ın bu kerameti karşısında padişah onu İstanbul’a davet eder. Hubyar padişahın bu daveti üzerine İstanbul’a gitmek için yola çıkar. Adapazarı’nda ırmağın suyu Muhabet köprüsünün üstünden geçermiş, ırmağa “Muhanetim bak şu yana ak” demiş ve köprüden insanlar geçebilir olmuş. Üsküdar’a varınca oradaki kayıkçılardan kendisini karşıya geçirmelerini ister. Onlar da Hubyar’dan akçe isterler; Hubyar, “bizde akçe yok, dua var” der. Postunu suya atar, “ya Allah” der. Postu kayık olur ve karşıya geçer. Padişahın huzuruna çıkmadan padişah onun keramet sahibi olup olmadığını tekrar denemek ister ve eşiğin altına Kur’an ve ekmek koydurur. Hubyar padişahın huzuruna çıkarken oradaki görevlilere “şuradan ekmeği alın, şuradan Kuran’ı alın” deyince herkes şaşırıp kalır. Daha sonra padişah Hubyar’a zehirli kahve ikram eder. Hubyar zehirli kahveyi içip zehri parmaklarından akıtır. Padişahın adamları “padişahım sağ bir adamı tabuta koyalım, Hubyar’a cenaze namazını kılmasını emrederim, eğer tabuttaki adamın sağ olduğunu bilemezse keramet sahibi olmadığını anlarız” derler. Bunun üzerine sağ birisini tabuta yatırır ve Hubyar’a cenaze namazını kıldırmasını isterler. Hubyar onlara “ölü niyetine mi yoksa diri niyetine mi namazı kıldırayım” diye sorar. Onlar da Hubyar’a “ey derviş, hiç ölü adamın cenazesine diri niyeti olur mu” diye alay ederler. Cenaze namazından sonra Hubyar’ı küçümsemek için tabutu açarlar ki adam gerçekten ölmüş. Bundan sonra padişah büyük bir fırını yedi gün boyunca yaktırır ve Hubyar ile küçük bir çocuğu fırına atar. Hubyar ile küçük çocuk yedi gün boyunca fırında kalırlar. Yedinci günün sonunda fırını açarlar ki, Hubyar’ın sakalları buz tutmuş, çocuğun elinde bir demet çiçek olduğu halde duruyorlarmış. Padişah çocuğa çiçekleri nereden bulduğunu sorduğunda çocuk, “biz yedi gün boyunca Tekeli yaylasında gezdik” der. Böylece padişah Sultan Murat, Hubyar’ın keramet sahibi bir ermiş olduğuna inanır (KK-4, KK-3, KK-11).

Sıraçlar arasında yukarıdaki menkıbenin ayet (deyiş) şekli de tespit edilmiştir:

Çıkıp arş üstünde nurda oturan
Mevtasını Mevla'sına getiren
Kudret yarılıp lokma yetiren
Sütünen ahmer, balı Hubyar

Ateş yoğiken yine çiği pişiren
Ilga edip yüreğimi coşturan
Muhanet köprüsün suyun şaşırın
Kurtardı zalimden yolu Hubyar

Varın bakın baççı kayık hâline
İsm-i azam duası geldi diline
Kendi postunu attı da denize
Az kalsın kuruttu denizi Hubyar

Eşiğin altında kitap sıranan
Boyanmıştır iki cihan nurunan
Hızır'ınan girmiş idi fırına
Estirdi garınan yeli Hubyar

Sağ adamı musallaya koydular
Buyur derviş cenazeye dediler
Orda hazırda kırklar, yediler
Sağ adamı ölü kıldı Hubyar

Allahüekber dedi aldı canını
Öl demeden uyuşturdu ganını
Cümle âlem duydu onun namını
Şanını dünyaya saldı Hubyar

Doroğlu derlerdi kıldığı adem
Allahüekber dedi Abdal dedem
Kimisi sağ dedi kimisi ölü
Ölüler katarına saldı Hubyar

Yedi gün yedi gece külhan yaktılar

Onu yansın diye nara attılar
Yedi günden sonra baktılar
Sakalı buz tuttu çıktı Hubyar

İri callar sıra sıra düzüldü
Kerametın arştan öte sezildi
Gürgeın çukuruna berat yazıldı
Baltasını dala taktı Hubyar

Bağrıma kar etti ladenin sesi
Dinleyince gerçeklerin nefesi
Uzadın da neden bunun ötesi
Kul Derviş'im etna kıldı Hubyar.

Hubyar ile ilgili başka bir menkıbede, Hubyar kendisinden yardım isteyen köylülere susuz bir mevkiden su çıkarmıştır. Köylüler Hubyar'ın keramet gösterdiğini bildikleri için ona yalvarırlar: “suyumuzu Yeşilırmak'tan getiriyoruz, bizlere yardım et, kerametini göster de buradan bir su çıkarıver”, derler. Bunun üzerine Hubyar asasını oradaki dağın yamacındaki bir kayaya vurur ve oradan su çıkar. Hubyar çıkardığı su için “kat kat derdi olanlara kat kat derman olsun” der. Günümüzde hastalıklarına tıbbi yönden çare bulamayanlar söz konusu su kaynağını sağlıklarına kavuşmak için ziyarete giderler (KK-6, KK-12, KK-13).

Yukarıdaki menkıbelerden de anlaşılacağı üzere, Hubyar'ın doğaya hükmetme, ateşte yanmama, su üzerinde yürüme, sağ insanı ölü kılma, gizlenen nesnelerin yerini bilme, taştan su fişkırtma, az yemeği çoğaltma gibi kerametlerle insanüstü özelliklere büründürüldüğü görülmektedir. Bu durum Hubyar'ın mitleştirilerek kutsal karizmatik bir konuma yükseltildiğinin de kanıtıdır. Artık Hubyar Sıraçların değerler sistemindeki yerini alarak sıradan bir insan olmaktan çıkarılmış, üzerine yemin edilen, adak adanan, cemlerde ayetleri (deyişleri) söylenen kutsal bir varlığa dönüştürülmüştür. Hubyar, Sıraçların adak adadıkları kutsal karizmatik şahsiyetlerdendir. Hubyar'ın söz konusu bu kerametleri Hoca Ahmet Yesevi'nin ekmeği bölerek 99.000 kişiyi doyurması, yağmur yağdırıp fırtınayı durdurması (Köprülü, 1976: 30-31); ateşin yakıcı ve yok edici özelliğini ortadan kaldırıp ona hükmetmesi (Köprülü, 1976: 33-34); tabiata hükmetme, ateşi var etme, ateşte yanmama, ateşin içinden soğuk su çıkarma (Köprülü, 1976: 37-38); insanları hayvana dönüştürme (Köprülü, 1976: 39); dona girme (Köprülü, 1976: 33) içerikli kerametleriyle büyük benzerlik arz ettiği görülmektedir.

Sonuç

Anadolu Aleviliği içerisinde önemli bir yer tutan Sıraç Türkmen Alevileri arasındaki Hoca Ahmet Yesevi ile ilgili inanışların merkezinde Hubyar yer almaktadır. Hubyar taliplerinin, başka bir deyişle Sıraç Türkmen Alevi topluluğu mensuplarının Hubyar'ı Hoca Ahmet Yesevi ile özdeşleştirdikleri ortaya çıkmaktadır. Zira Hubyar'ın Hoca Ahmet Yesevi'nin bir nevi tezahürü, yani onun don değiştirmiş hali olduğuna inanılırken, bazı menkıbelerde bizzat Hoca Ahmet Yesevi'nin kendisi kabul edilmektedir. Aynı zamanda alan araştırmasından elde ettiğimiz veriler, Hubyar'ın Türkistan kültür coğrafyasıyla Anadolu kültür coğrafyası arasında bir manevi bağ inşa edicisi olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkistan'da mayalanan Yeseviliğin Anadolu'daki Türk halk Müslümanlığında yeniden üretilerek yeni bir kimliğe büründüğünü göstermesi açısından önemlidir. Hem Hoca Ahmet Yesevi'nin hem Hubyar'ın menkıbelerinden yola çıkarak her ikisinin de Bâtını sufi geleneğin temsilcileri olduğunu, özellikle anlatılardaki insanüstü davranışların kitabi Müslümanlıktan ziyade Türk halk Müslümanlığı kategorisinde değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. Diğer taraftan Hoca Ahmet Yesevi Türkistan kültür coğrafyasında Sünni Müslümanlığın, Anadolu'da ise Hubyar ile sembolleşerek Alevi Müslümanlığın piri konumuna yerleşmiştir. Buradan hareketle Hoca Ahmet Yesevi'nin iki inanç topluluğunu birleştiren kutsal karizmatik şahsiyet olduğunu, başka bir deyişle Müslüman Türklerin kahraman atası olarak kendini gösterdiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

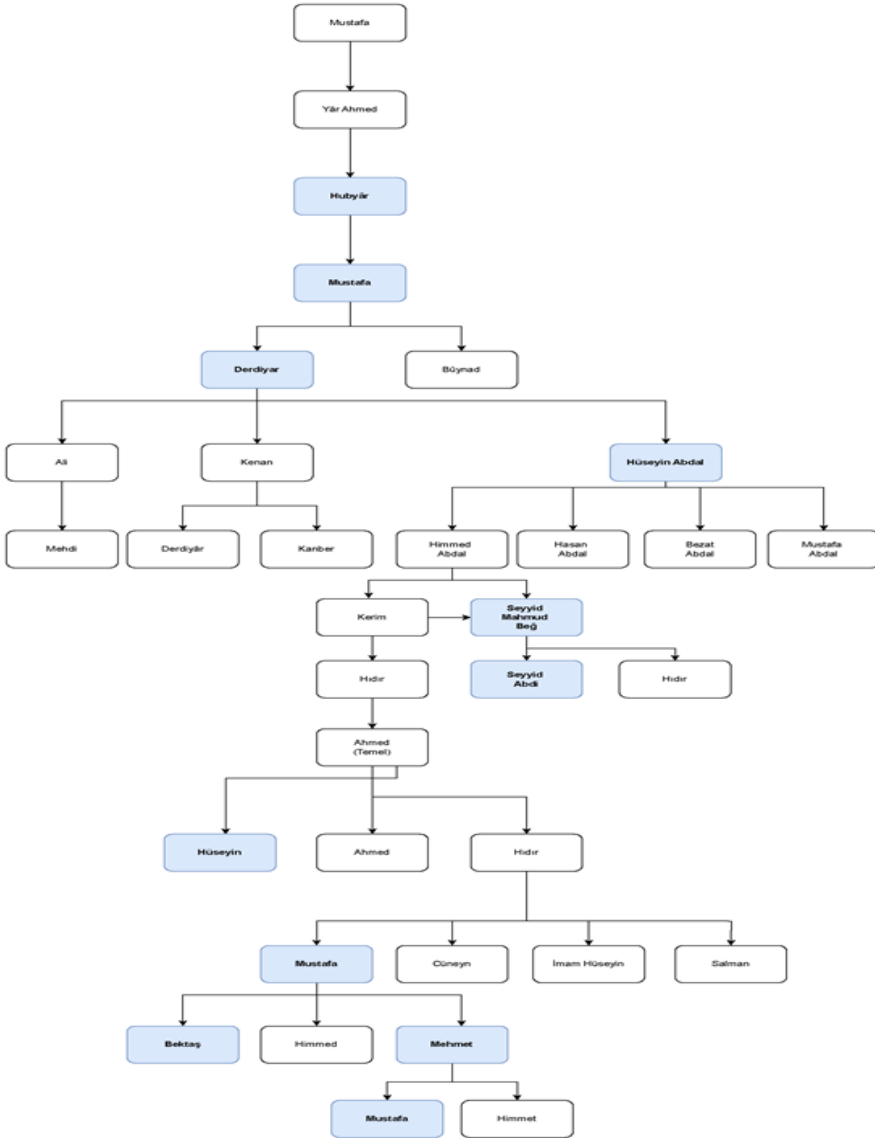
- Akgül, Yusuf (1999). “Hoca Ahmet Yesevi'nin Hazar Ötesi Türkmenlerine Tesiri ve Bu Çerçeve de Bazı Tespitler”. *Bilig*, 8: 47-63.
- Bice, Hayati (2010). *Divân-ı Hikmet: Hoca Ahmed Yesevî*, TDV Yayınları.
- Bice, Hayati (2016). *Piri Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*. Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Tük-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Cebecik, Kemal (1990). “Sıraç Adı Üzerine”. *Milli Folklor*, 5: 46.
- Çelebi, İsmail (2024). *Veli Baba-Anşa Bacı ve Sıraç Kültürü*. Vova Yayınevi.
- Durduyev, Marat (1997). “Çin Türkmenleri”. Çev. Saadettin Gömeç. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 19(30): 319-364.
- Eraslan, Kemal (1989). “Ahmed-i Yesevî”. *İslam Ansiklopedisi*, C.2. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 159-161.
- Eraslan, Kemal (1995). “Ahmed-i Yesevî”. *Erdem*, 7(21): 799-819.

- Gülten, Sadullah (2010). “Üryan Hızır Menakıbnamesi”. *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, 3: 84-103.
- Karaduman, Nebil (2023). *Çin Salırları Tarihi ve Kültürü*. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi.
- Karaman, Fikri (2003). *Sivas-Tokat Tozanlı Kazası*. Akademi Ofset.
- Karuts, Richard (2016). *Mangışlak'taki Türkmen ve Kırgızlar*. Çev. Hüseyin Polat. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kenanoğlu, Ali ve Onarlı, İsmail (2003). *Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Türkmenleri*. Hubyar Kültür Derneği Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad (1976). *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*. DİB Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad (1993). “Ahmed Yesevi”. *İslam Ansiklopedisi*, C.1. MEB Yayınları, 210-215.
- Köprülü, M. Fuad (2006). *Tarih Araştırmaları-1*. Akçağ Yayınları.
- Melikof, Iréne (1992). “Ahmed Yesevî ve Türklerde İslamiyet”. *Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 61-67.
- Ocak, A. Yaşar (1992). “Anadolu Türk Halk Sufiliğinde Ahmed-i Yesevi Geleniğinin Teşekkülü”. *Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 75-84.
- Ocak, A. Yaşar (1993). “Türk Dünyasında Ahmed Yesevi ve Yesevîlik Kültürünün Yayılışı: Bir Sufi Kültürün Yeniden Güncelleşmesi”. *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu (Kayseri, 26-29 Mayıs 1993)*. Erciyes Üniversitesi Yayınları, 299-306.
- Ocak, A. Yaşar (2011). *Babailer İsyanı*. Dergâh Yayınları.
- Privratsky, Bruce G. (2001). *Muslim Turkistan: Kazak Religion and Collective Memory*. Curzon.
- Savaş, Saim (1992). *Bir Tekkenin Dinî ve Sosyal Tarihi*. Sivas Ali Baba Zaviyesi. Dergâh Yayınları.
- Selçuk, Ali (2017). *Anşâ Bacılı Ocağı*. Çizgi Kitabevi.
- Temel, Hıdır (2011). *Tekeli Semâha Durunca*. Hubyar Eğitim Vakfı Yayınları.
- Togan, Zeki Velidi (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*. Enderun Kitabevi.
- Tosun, Necdet (2015). *Ahmed Yesevî*. Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Yolcu, Mehmet Ali (2017). “Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Yesevîliğin İzleri”. *Kültür Evreni*, 32: 92-97.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Hıdır T. Hubyar köyü; KK- 2: Mustafa T. Hubyar köyü; KK- 3: İsmail Ö. Kamışçık köyü; KK-4: Hatem A. Acısu köyü; KK-5: Hüseyin B. Demircialan köyü; KK-6: Rüstem K. Zile; KK-7: Yusuf K. Karşıpınar köyü; KK- 8: Aziz A. Acısu köyü; KK-9: Hıdır S. Karşıpınar köyü; KK-10: Beşir K. Acısu köyü; KK-11: Ali E. Üçkaya köyü; KK-12: Ahmet Ö. Çayır köyü; KK-13: Hüseyin B. Karacaören köyü.

Ek-1: Hubyar Şeceresi (Dr. Hıdır Temel'in özel arşivinden)

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu, 30.07.2024 tarih ve 314 başvuru sayılı belge.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Erciyes University Social and Human Sciences Ethics Committee, document dated 30.07.2024 and application number 314.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.